

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Dominiki Winogrodzkiej pt. „Doświadczenia mobilności przestrzennych a sytuacja na rynku pracy młodych dorosłych. Analiza ścieżek zawodowych oraz poczucia stabilności na rynku pracy”

Promotorka rozprawy: prof. dr hab. Izabela Grabowska

Ocena formalna rozprawy i jej struktura

Rozprawa doktorska mgr Dominiki Winogrodzkiej została opracowana w formie cyklu publikacji pt. „Doświadczenia mobilności przestrzennych a sytuacja na rynku pracy młodych dorosłych. Analiza ścieżek zawodowych oraz poczucia stabilności na rynku pracy”. Praca jest przygotowana pod opieką naukową prof. dr hab. Izabeli Grabowskiej. Publikacje wchodzące w skład cyklu powstały w oparciu o dane empiryczne zgromadzone w ramach projektu NCN pt. „Przejścia młodych z edukacji na rodzimy i zagraniczny rynek pracy: rola lokalności, grupy rówieśniczej i nowych mediów”, realizowanego w Uniwersytecie SWPS (2016-2020), w którym Doktorantka od 2017 r. pełniła rolę badaczki-stypendystki (kierowniczka: prof. dr hab. Izabela Grabowska) oraz projektu pt. „INSIMO: (Nie)stabilność zawodowa i (nie)mobilność przestrzenna w perspektywie młodych ludzi w ruchu. Wpływ pandemii Covid-19”, na który Doktorantka otrzymała finansowanie z NCN. Projekt był realizowany w Uniwersytecie SWPS (2022-2024).

Wybór tematu cyklu publikacji ma uzasadnienie merytoryczne i doniosłe biorąc pod uwagę rosnącą skalę współczesnych procesów mobilności młodych ludzi oraz z uwagi na przedstawioną w rozprawie propozycję podejścia łączącego różne typy badań procesów wchodzenia w dorosłość: analiz dotyczących studiów na młodymi i tranzycjami oraz studiów nad migracjami i mobilnością. Podstawowym założeniem opracowanego cyklu artykułów i analizowanego w jego ramach materiału badawczego jest twierdzenie, że tranzycje młodych ludzi – wchodzenie w dorosłość czy na rynek pracy – odbywają się w warunkach mobilności.

Podstawą recenzowanej rozprawy doktorskiej są artykuły opublikowane w wysoko punktowanych czasopismach naukowych. Dwa z nich ukazały się w renomowanym czasopiśmie międzynarodowym *Journal of Youth Studies*, uznanym wśród przedstawicieli i przedstawielek studiów nad młodymi, (Publikacja 1 oraz Publikacja 4, 100 pkt na liście MNiSZW):

Winogrodzka, D., & Grabowska, I. (2022). (Dis)ordered social sequences of mobile young adults: spatial, social and return mobilities. *Journal of Youth Studies*, 25(2), 242–258. <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1865526>. (Publikacja 1)

Winogrodzka, D. (2023). ‘Stability is a foggy concept’: work stability from the perspective of young people with mobility experiences. *Journal of Youth Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/13676261.2023.2271843>. (Publikacja 4)

Kolejne dwa artykuły opublikowane zostały w cenionym polskim czasopiśmie socjologicznym: *Przeglądzie Socjologii Jakościowej* popularnym wśród autorów i autorek wykorzystujących metodologię badań jakościowych, (Publikacja 2 oraz Publikacja 5, 70 pkt. na liście MNiSZW):

Winogrodzka, D., & Sarnowska, J. (2019). Tranzycyjny efekt jojo w sekwencjach społecznych młodych migrantów. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 15(4), 130–153. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.15.4.07>. (Publikacja 2)

Winogrodzka, D. (2023). „Nie jest to życie, które oni rozumieją, w ich mniemaniu moje życie jest bardzo niestabilne”. Młodzi dorośli o stabilności zawodowej własnej i swoich rodziców. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 19(4), 12–45. <https://doi.org/10.18778/1733-8069.19.4.02>. (Publikacja 5)

Jeden artykuł ukazał się w *Studiach Migracyjnych – Przeglądzie Polonijnym* skupiającym wokół siebie badaczy i badaczki procesów migracji/mobilności, (Publikacja 3, 70 pkt. na liście MNiSZW):

Winogrodzka, D., & Mleczko, I. (2019). Migracja płynna a prekaryzacja pracy. Przykłady doświadczeń zawodowych młodych migrantów z wybranych miast średniej wielkości w Polsce. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny*, 171, 85–106. <https://doi.org/10.4467/25444972smpp.19.004.10254>. (Publikacja 3)

Dwie spośród pięciu publikacji (Publikacja 4 oraz Publikacja 5) to publikacje jednoautorskie, w przypadku pozostałych artykułów (Publikacja 1, Publikacja 2 oraz Publikacja 3) Doktorantka pełniła rolę wiodącej autorki. Wszystkie publikacje wchodzące w skład cyklu spełniają wymogi formalne przyjęte w Uniwersytecie SWPS. Zostały także dołączone wszystkie oświadczenia o współautorstwie publikacji.

Struktura rozprawy obejmuje: Wprowadzenie (s. 7-15), Ramy teoretyczne (s. 16-52, Notę metodologiczną (s. 53-81), Omówienie cyklu i innych publikacji (s. 82-118), Podsumowanie (s.105-118), Bibliografię (bardzo obszerną, z przewagą pozycji zagranicznych, s. 119-175) oraz Załącznik zawierający skany 5 publikacji (s. 176-196) oraz Summary (s. 4-6). Praca jest dobrze zredagowana, od strony formalnej (rozkład treści na stronie, dobór czcionki, przejrzystość tabel/rysunków) i spełnia wszystkie standardy.

Przyjęte założenia teoretyczne rozprawy

W rozdziale pt. „Ramy teoretyczne: wchodzenie w dorosłość i na rynek pracy ludzi młodych w warunkach mobilności” wyróżnione są trzy obszary, które stanowią inspiracje teoretyczne dla rozważań wykorzystywanych przez Doktorantkę. Są to: 1. koncepcje socjologiczne opisujące tranzyt do dorosłości, 2. kwestie mobilności/migracji ludzi młodych oraz 3. zagadnienia ilustrujące przemiany współczesnego rynku pracy. Rozdział wskazuje na dobrą znajomość literatury przedmiotu i kompetencje Doktorantki, która swobodnie porusza się w literaturze krajowej i zagranicznej z tego obszaru. Rzetelnie uzasadnia przyjęte w rozprawie podejście badawcze, oparte na łączeniu perspektyw badawczych, cytując: „Niespotykana na wcześniejszą skalę dynamika współczesnej mobilności młodych ludzi w skali globalnej podważa przyjmowany do niedawna podział na studia nad młodymi i tranzytami (ang. *youth and transition studies*) oraz studia nad migracjami i mobilnością (ang. *migration and mobility studies*), zachęcając do przyjęcia nowej perspektywy badawczej, która wychodzi z założenia, że tranzyt młodych – wchodzenie w dorosłość czy na rynek pracy – odbywają się w warunkach mobilności (...)”. (s. 51)

W strukturze rozdziału zabrakło mi jednak podrozdziału dotyczącego szerszego przedstawienia uwarunkowań społeczno-ekonomicznych mających wpływ na zachodzące procesy, analizowane w rozprawie głównie z perspektywy jednostek. Krótkiego, ale uporządkowanego omówienia ewolucji polityk: migracyjnej, rynku pracy, młodzieży, na poziomie Europy (UE), i na tym tle przedstawienia Polski. Np. zreferowania kontekstu wynikającego z wejścia Polski do UE (2004) w związku z implementacją rozwiązań w zakresie polityki młodzieżowej i polityki mobilności/migracji, a także skoordynowanej polityki zatrudnienia/ryнку pracy wdrażanej w krajach UE. Czy i jak otwarcie granic i swoboda w mobilności w obszarze edukacji i na rynku pracy zmieniały polityki publiczne i postawy społeczne do mobilności międzynarodowej w poszczególnych krajach Europy Centralnej i

Wschodniej, jakie były podobieństwa i różnice, które mogły kształtować doświadczenia młodych i ich ścieżki zawodowe ?

Kolejnym istotnym wymiarem opisywanych zjawisk jest przedstawienie położenia ludzi młodych na rynku pracy w Polsce i w poszczególnych krajach UE w oparciu o dane statystyki porównawczej, z wykorzystaniem takich wskaźników jak np. stopa bezrobocia, wskaźnik zatrudnienia, współczynnik aktywności zawodowej, drop out, NEET, over-qualification rate, saldo migracji i wielu innych. Czy i w jaki sposób zmiana sytuacji młodych na rynku pracy, mierzona obiektywnymi wskaźnikami, w określonych przedziałach czasowych (np. analiza trendów), korespondowała z wynikami badań jakościowych, pozwalała wyjaśnić zmiany w podejściu do mobilności międzynarodowej i przebiegu ścieżek zawodowych młodych ludzi w Polsce, i jak to się kształtowało na tle innych krajów UE ?

Doktorantka niekiedy w artykułach odwołuje się do kontekstu polityk publicznych i danych statystycznych obrazujących sytuację na rynku pracy w Polsce, jednak pokazanie nawet w skróconej, ale uporządkowanej formie, zachodzących uwarunkowań społecznych na poziomie makro (kultury, demografii, prawa, ekonomii, zabezpieczenia społecznego) i na poziomie mezo (cech lokalnego środowiska i cech lokalnego rynku pracy), a także ukazanie zachodzących zmian w kontekście polityk młodzieżowych i polityk zatrudnienia/rynku pracy UE oraz porównawczych danych statystycznych, rozszerzyłoby pola interpretacyjne uzyskanych wyników badań empirycznych.

Nota metodologiczna

Recenzowane publikacje powstały przede wszystkim w ramach wspomnianego wyżej projektu zespołowego, w którym Doktorantka aktywnie uczestniczyła zarówno w realizacji badań empirycznych, analizie wyników, jak i opracowaniu wniosków. Podstawą metodologiczną projektu były jakościowe badania podłużne realizowane w 3 falach w latach 2016-2020, z osobami młodymi w wieku 19-35 lat, w większości posiadające wykształcenie wyższe i z doświadczeniem mobilności przestrzennej (krajowej, zagranicznej). Prezentowana rozprawa skupia się na wyodrębnionym, tematycznym wątku projektu, dotyczącym oddziaływania mobilności przestrzennej na kształt ścieżek społeczno-zawodowych młodych ludzi i postrzeganiu przez nich stabilności na rynku pracy. Trzy wykorzystane w rozprawie sposoby analizy danych jakościowych tj.: analiza sekwencji społecznych, analiza tematyczna, studia przypadku z elementami analizy podłużnej zostały omówione w poszczególnych

publikacjach przedstawionego cyklu. Publikacje dowodzą, że Doktorantka ma wiedzę na temat omawianych sposobów analizy danych oraz możliwości ich stosowania w praktyce. Umie na podstawie danych jakościowych uchwycić subiektywne i obiektywne wymiary przebiegu karier zawodowych i postawy młodych ludzi „będących w ruchu”. Rozumie też kwestie etyczne związane z realizacją badań, jak również ograniczenia w zakresie generalizacji ustaleń badawczych.

Cykl i inne publikacje – omówienie

W publikacjach wchodzących w skład cyklu Doktorantka poszukuje odpowiedzi na pytanie o wpływ doświadczeń mobilności transnarodowej na sytuację ludzi młodych na rynku pracy. Koncentruje się na osobach urodzonych w latach 1984–1991, pokoleniu, które nie pamięta okresu transformacji ustrojowej w Polsce, i które dorastało w czasach swobodnego dostępu do rynku UE. Stawia trzy szczegółowe pytania badawcze: 1. W jaki sposób mobilność międzynarodowa wpływa na kształt ścieżek zawodowych?; 2. Jak (i dlaczego) młodzi ludzie rozumieją współcześnie (nie)stabilność zawodową?; 3. Jakie podobieństwa, a jakie różnice dostrzegają młodzi ludzie w postrzeganiu (nie)stabilności zawodowej przez siebie i swoich rodziców?”. (s. 51)

Przedstawiony cykl publikacji jest spójny, potwierdza wskazane w Ramach teoretycznych główne zainteresowania badawcze Doktorantki, a poszczególne publikacje zawierają treści odnoszące się do postawionych pytań szczegółowych. Analizując chronologicznie poszczególne publikacje dostrzegany jest rozwój refleksji socjologicznej i pól zainteresowań, a za szczególnie cenne uważam analizy dotyczące wpływu doświadczanego typu mobilności (sekwencji) na postrzeganie stabilności i niestabilności na rynku pracy (zawodowej).

Cykl publikacji łączy przyjęte podstawy teoretyczne i metody analizy wyników badań empirycznych, które zostały przedstawione w Publikacji 1. (współautorska, 2022). Są to koncepcje możliwości i imperatywów do mobilności (Cairns, 2018), wzorców mobilności (Engbersen et al., 2013), analiza sekwencji społecznych (Cornwell, 2015), uzupełniana o dodatkowe badania i analizy jakościowe oparte na wywiadach. Wypracowana w ramach projektu, z dużym indywidualnym wkładem Doktorantki, typologia mobilnych sekwencji społeczno-zawodowych młodych ludzi, została oparta na czterech typach mobilności: sekwencja wznosząca, sekwencja jojo, sekwencja zygzak i sekwencja płaska. W

poszczególnych publikacjach Doktorantka pogłębia wybrane aspekty sekwencji migracyjnych i ich uwarunkowań, odnosząc je do postawionych pytań badawczych. Jest to opis powstawania „tranzycyjnego efektu jojo” oraz jego skutków (Publikacja 2, współautorska, 2019), analiza związku między doświadczeniami migracji zagranicznych o charakterze „płynnym” a prekaryzacją pracy i odchodzeniem od tradycyjnego modelu pracy (Publikacja 3, współautorska, 2019). Dwie samodzielne publikacje Doktorantki opublikowane w 2023 r. koncentrują się na problematyce stabilności na rynku pracy, trwałości i zmianie postaw wobec tradycyjnego wzorca zatrudnienia, tzw. modelu fordowskiego.

W Publikacji 4. za wartościowe uznaję rozważania dotyczące uwarunkowań procesu definiowania oraz redefiniowania stabilności i niestabilności na rynku pracy, w tym kwestionowania oraz negowania/odrzućenia stabilności zawodowej. Przedstawiona typologia, umożliwiła zrozumienie, jak młode pokolenie (re)konstruuje i negocjuje pojęcie stabilności zawodowej, w kontekście powszechnie doświadczanej mobilności oraz dynamicznych zmian na rynku pracy: upowszechniania się neoliberalnych ideologii pracy, elastycznych form zatrudnienia i modeli pracy. Dowodzi, cytując: „(...) że, <stabilność zawodowa> jest pojęciem wielowymiarowym, dynamicznym i kontekstualnym, podlegającym ciągłym procesom weryfikacji i oceny, w zależności od wcześniejszych doświadczeń, aktualnej sytuacji i wyobrażonej przyszłości”. (s. 95) Wiedza o tym, jak młodzi ludzie definiują i redefiniują stabilność, balansując między poszukiwaniem stabilizacji a akceptacją dla elastyczności jako integralnego aspektu karier zawodowych może być użyteczna nie tylko dla badaczy losów zawodowych. Sądzę, że zrozumienie zmieniających się oczekiwań wobec pracy i kariery może być wykorzystywane w planowaniu i modyfikacji polityk publicznych dotyczących położenia młodych ludzi na rynku pracy, szerzej rozwijanej na poziomie UE polityki młodzieżowej. Szczęólnego namysłu wymagają działania wobec kategorii ludzi młodych kwestionujących lub odrzucających koncept stabilności zawodowej, wywołany niepewną i odbiegającą od ich oczekiwań sytuacją na rynku pracy. Potwierdzają to analizy wywiadów zawarte w kolejnej publikacji.

W artykule dotyczącym międzypokoleniowych podobieństw oraz różnic w postrzeganiu stabilności przez ludzi młodych i ich rodziców (Publikacja 5), kontynuowany jest wątek uwarunkowań indywidualnych i strukturalnych wpływających na postawy i przebieg karier zawodowych. Interesujące są ustalenia dotyczące zróżnicowanego pokoleniowo definiowania stabilności na rynku pracy. Z jednej strony młodzi dorośli wykazywali się dychotomicznym lub wielowymiarowym podejściem do stabilności na rynku pracy, natomiast w ich opinii, rodzice

reprezentowali w tej kwestii bardziej jednowymiarowe i homogeniczne podejście. Nieprzekładalność doświadczeń i karier zawodowych rodziców (w wymiarze subiektywnym i obiektywnym), skłaniała młode pokolenia do wypracowywania własnych definicji i projektów zatrudnieniowych (opartych na silnej indywidualizacji i samoodповідzialności za kształt ścieżek zawodowych, budowaniu poczucia stabilności zawodowej na przekonaniu o własnej zatrudnialności). Pozostaje jednak pytanie, (na które Doktorantka nie udziela odpowiedzi w publikacjach, ale może te kwestie staną się tematem dalszych zainteresowań badawczych) jaka część młodego pokolenia, odrzucając lub redefiniując stabilność, czyni to z świadomego wyboru, a jaka z przymusu. Jakie kategorie młodych dorosłych pozbawione instytucjonalnej stabilności na rynku pracy, pozostaną na stałe wykluczone lub zmarginalizowane, zasilając szeregi prekariatu. Ten problem (marginalizacji i wykluczenia społecznego młodzieży na rynku pracy) jest szeroko opisywany w strategiach polityki młodzieżowej w Unii Europejskiej, a także w dokumentach Międzynarodowej Organizacji Pracy. Poważną trudnością w tworzeniu sprofilowanych polityk publicznych kierowanych do młodych ludzi jest bardzo duże zróżnicowanie tej kategorii społecznej, odmienne w różnych społeczeństwach, społecznościach i wspólnotach lokalnych.

Doktorantka zwraca uwagę na konieczność weryfikacji postrzegania stabilności na rynku pracy, z uwagi na jej temporalny wymiar (etap życia), efekt kohorty (rok urodzenia), a także kontekst historyczny (społeczno-polityczny, gospodarczy, kulturowy). Jest to rekomendacja do prowadzenia dalszych tego typu analiz, w tym uwzględniania w badaniach szerokiego spektrum kategorii społeczno-zawodowych, co uznają za bardzo istotny postulat.

W zakończeniu rozdziału wymienione są inne publikacje Doktorantki (10 pozycji), w których ze współautorkami, podejmowała problematykę rynku pracy i mobilności przestrzennej ludzi młodych (nie znalazły się w składzie cyklu, ze względu na brak spełnienia kryteriów formalnych dotyczących rozpraw doktorskich).

Podsumowanie

Z przedstawionego wyboru artykułów naukowych wyłania się obraz badaczki konsekwentnie realizującej przyjęte podejście badacze (łączenia subdyscyplin socjologii mobilności/migracji i socjologii pracy/rynku pracy, a także socjologii młodzieży/młodości), preferującej badania jakościowe (w szczególności ujęcie sekwencyjne), sprawnie poruszającej się w najnowszej literaturze polskiej i zagranicznej oraz pogłębiającej i rozwijającej wiedzę

dotyczącą określonego fragmentu rzeczywistości społecznej, a także umiejącej pracować zespołowo, o czym świadczy udział w projektach badawczych i współautorstwo publikacji.

Podkreślenia wymaga także umiejętność syntetyzowania wyników badań empirycznych, czego dowodzą zamieszczone w artykułach typologie np. mobilnych sekwencji czy postrzegania stabilności zawodowej. Zamieszczony w rozprawie w podsumowaniu Rysunek 9 - wkład teoretyczny rozprawy doktorskiej, obrazuje sposób uporządkowania wiedzy Doktorantki w obszarze badanej rzeczywistości społecznej. Jest także ilustracją zasadności przeprowadzonych analiz, które przyczyniają się do rozwoju wiedzy na pograniczu socjologii młodych, mobilności i migracji oraz rynku pracy.

Pewną słabością prowadzonych analiz jest ograniczony zasięg formułowanych wniosków, co wynika ze specyfiki doboru próby, co podkreśla sama Doktorantka wskazując, że skupiała się głównie na doświadczeniach młodych ludzi reprezentujących klasę średnią, tj. kategorii społecznej o większych możliwościach transnarodowych ruchów i często wyższym kapitale społecznym. (s. 109) Innym obszarem, nie uwzględnianym w analizach, są wyniki badań porównawczych, dotyczących polityk publicznych czy modeli rodziny w różnych krajach, mających wpływ na przebieg ścieżek zawodowych ludzi młodych. Przykładem mogą być badania uwzględniające różne modele państw opiekuńczych (*welfare regimes*) i modele polityki rynku pracy, obrazujące m.in. stan dekomodifikacji, czyli uniezależnienia się jednostki od wolnego rynku w poszczególnych krajach Europy, czy analizy wskazujące jak odmienne modele rodziny występujące w różnych typach społeczeństw, kształtują zachowania ludzi młodych na rynku pracy (por. Gallie, Paugam 2000¹; de Jong i in. 2022²).

Należy jednak podkreślić, że prezentowany cykl publikacji (autorskich i współautorskich) na pewno jest zbiorem wartościowym i może być inspiracją do podejmowania dyskusji naukowych, ale również kolejnych projektów badawczych. Mam na myśli zarówno badania uwzględniające szerokie spektrum kategorii ludzi młodych w Polsce doświadczających migracji transnarodowych, jak również badania porównawcze prowadzone w krajach o różnych typach modeli polityk społecznych/rynku pracy oraz modeli rodziny.

¹ D. Gallie, S. Paugam, The Experience of Unemployment in Europe: The Debate, w: D. Gallie, S. Paugam (red.), *Welfare Regimes and the Experience of Unemployment in Europe*, Oxford 2000.

² P.W. de Jong, K. Caarls & H.A.G. de Valk, The Welfare State as Safety Net in Migration Preferences: Empirical Evidence from an Experiment Among Dutch Master Students. *Popul Res Policy Rev* 41, 671–694 (2022), dostęp: <https://doi.org/10.1007/s11113-021-09669-0>

Konkluzje

Przedłożoną do recenzji rozprawę doktorską Pani magister Dominiki Winogrodzkiej opracowaną w formie cyklu publikacji pt. „Doświadczenia mobilności przestrzennych a sytuacja na rynku pracy młodych dorosłych. Analiza ścieżek zawodowych oraz poczucia stabilności na rynku pracy”, przygotowaną pod opieką naukową prof. dr hab. Izabeli Grabowskiej, oceniam pozytywnie. Cykl artykułów jest spójny i wnosi wkład do badań socjologicznych, poruszając zagadnienia dotyczące wpływu transnarodowej mobilności na sytuację zawodową młodych ludzi w Polsce i wskazując na różnorodność postaw i interpretacji odnoszących się do stabilnych i elastycznych modeli zatrudnienia. Wypracowane w toku przeprowadzonych analiz koncepcje przyczyniają się do rozwoju wiedzy na pograniczu socjologii młodych, mobilności i migracji oraz rynku pracy. Doktorantka wykazuje się wiedzą teoretyczną w zakresie przedmiotu rozprawy, jak również umiejętnością samodzielnego i zespołowego prowadzenia pracy naukowej.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Dominiki Winogrodzkiej spełnia warunki formalne stawiane rozprawom doktorskim (art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) i wnoszę o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ewa Grabowska